

ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРНОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МІСТА

О.І. Амоша^а, К.В. Некрасова^б

*^аІнститут економіки промисловості НАН України,
вул. Університетська 77, 83114, м. Донецьк, Україна.*

*^бДонбаська національна академія будівництва і архітектури,
вул. Державіна 2, 86123, м. Макіївка, Україна.*

E-mail: Katya@mail.ru

Отримана 18 липня 2005; прийнята 5 вересня 2005

Анотація. У статті розглянуті питання місцевого соціально-економічного розвитку. Визначені загальні засади функціонування кластерів підприємств як основного напрямку вирішення існуючих проблем міста. Запропонована концепція функціонування організацій, що може врегулювати процес перетворення господарчих зв'язків на регіональному та місцевому рівнях.

Ключові слова: місцевий економічний розвиток, місцеві органи влади, кластер, властивості та переваги кластеру, асоційована структура.

ФОРМИРОВАНИЕ КЛАСТЕРНОЙ МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ГОРОДА

А.И. Амоша^а, Е.В. Некрасова^б

*^аІнститут економіки промисловості НАН України,
ул. Университетская 77, 83114, г. Донецк, Украина.*

*^бДонбасская национальная академия строительства и архитектуры,
ул. Державина 2, 86123, г. Макеевка, Украина.*

E-mail: Katya@mail.ru

Получена 18 июля 2005; принята 5 сентября 2005

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы местного социально-экономического развития. Определены общие основы функционирования кластеров предприятий, как основного направления для решения существующих проблем города. Предложена концепция функционирования организации, которая может регулировать процесс преобразования хозяйственных связей на региональном и местном уровнях.

Ключевые слова: местное экономическое развитие, местные органы власти, кластер, свойства и преимущества кластера, ассоциированная структура.

THE COMPOSITION OF CLUSTER MODEL THE SOCIAL-ECONOMICS DEVELOPMENT OF THE CITY

O.I. Amosha^a, K.V. Nekrasova^b

*^aInstitute of Economics of Industry NAS of Ukraine,
Universitetskaya str. 77, 83114, Donetsk, Ukraine.*

*^bDonbas National Academy of Civil Engineering and Architecture,
Derzavin str. 2, 86123, Makiyivka, Ukraine.*

E-mail: Katya@mail.ru

Received July 18, 2005; accepted September 5, 2005

Abstract. The questions of local social-economics development are investigated. The general bases of enterprise cluster operation are determined as fundamental direction for solving city problems. The concept of organization operation, which will be able to regulate the transformation economic connection both on local and regional levels is offered.

Key words: local economics development, institutions of local governing, cluster, characteristics and advantage of cluster, the associated structure.

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні проблема соціально-економічного зростання займає провідне місце в загальній стратегії розвитку держави. Разом з тим, центри ваги основних перетворень поступово переходять на регіональний рівень, місцеві органи при цьому несуть безпосередню відповідальність за економічну ситуацію в державі. Цей факт підтверджується відповідним законодавством, зокрема Законом України "Про місцеве самоврядування", який вступив в силу з 1997 року. Реалії сьогодення свідчать про необхідність вирішення низки проблем в розвитку територіальних одиниць, які в сумі відображають макроекономічний стан країни. По-перше, необхідно відзначити не повне задоволення населення промисловими товарами, продукцією легкої промисловості сучасного виробництва. Незакритими залишаються питання зайнятості, стимулювання підприємницької активності населення. Крім того, перебудова економічної системи та руйнування господарчих зв'язків між підприємствами колишнього СРСР призвело до занепаду базових галузей. Вважаємо, що вищевказані позиції зумовлюють необхідність ретельного вивчення проблемних питань та їх вирішення за допомогою побудови кластерної моделі.

Питання соціально-економічного розвитку територіальних одиниць висвітлювалися у різні часи в наукових роботах Амітана В.Н., Біленчука П.В., Варналія З.С., Зонадворова В.С., Лукьянченка О.О., Полякова С.Г., Співака В.І., Фінагіна В.В.

Метою даної статті є вивчення зарубіжного досвіду функціонування кластерів підприємств та їх застосування у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку міст та регіонів України.

Розглядаючи сутність місцевого соціально-економічного розвитку необхідно відзначити, що в різних літературних джерелах воно знаходить різне трактування, однак, зміст єдиний і відображає результат співробітництва місцевих органів влади, підприємницьких кіл, громадськості з метою поліпшення якості життя населення на визначеній території [4, С.12.].

Необхідна для організаційного забезпечення місцевого економічного розвитку інституційна структура є ідентичною тій, яка існує на макроекономічному рівні:

- суб'єкти — органи влади (місцеві), юридичні особи різних форм власності, домогосподарства;
- об'єкти — відносини, які виникають між суб'єктами господарювання, органами вла-

ди, населенням з приводу розподілу, перерозподілу та споживання створеного на даній території чи імпортованого продукту; - ринкова інфраструктура, яка створює умови для нормального функціонування в ринковому середовищі суб'єктів господарювання. Основна роль в управлінні місцевим економічним розвитком, як уже було відзначено, належить місцевим органам влади, адже саме вони мають реальні можливості, інструменти і важелі стимулювання для досягнення регіональних інтересів.

Необхідно відзначити, що значний потенціал місцевого економічного розвитку закладений у такій ланці економічної системи, як мале підприємництво. В розвинених країнах перевага малому підприємству була віддана давно, а сьогодні від 30 до 60 % ВВП в різних державах створюється малими підприємствами, які завдяки своїй мобільності є генераторами інновацій і трансферту їх в масове виробництво.

В рамках вітчизняного місцевого економічного розвитку представників цієї структури можна розглядати, по-перше, як джерело робочої сили, по-друге, як проміжну ланку в переміщенні інноваційних потоків між науковими центрами (інститутами) і великими підприємствами, і, нарешті, як важливу складову при створенні кластерів підприємств.

Кластеризація економіки останнім часом викликає все більший інтерес як закордонних, так і вітчизняних теоретиків і практиків, хоча вітчизняний досвід створення кластерів підприємств розповсюджений ще недостатньо широко.

В економічній літературі кластер визнається як:

1. сукупність спеціалізованих у визначеному секторі виробництва і локалізованих географічно підприємств [7];
2. індустріальний комплекс, який сформований на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, пов'язаних технологічними зв'язками [6, С.28];
3. географічно локалізована сукупність інноваційно активних суб'єктів економічної діяльності з мотивованими і стійкими коопераційними відносинами, що утворюють безперервну синергічну систему одержан-

ня, освоєння у виробництві, промислового випуску і реалізації ринкового продукту в окремому галузевому сегменті [6, С.28].

Іншими словами, кластер — це сукупність підприємств, які відповідають трьом ознакам: географічна належність (функціонують на визначеній території); технологічна ознака (використання загальної технологічної бази), вертикальна інтеграція.

Засновником теорії кластерного розвитку, цілком заслужено, можна назвати М.Портера, який за допомогою вивчення конкурентноздатності окремих галузей виявив, що всі вони концентруються в одній і тій же країні. Відбувається це не випадково: конкурентноздатна фірма поширює свій вплив на контрагентів і конкурентів, успіхи яких ще більше підвищують конкурентноздатність розглянутої фірми. В результаті формується своєрідний симбіоз, що супроводжується збільшенням конкурентних переваг усіх взаємодіючих суб'єктів.

Доцільність кластерного підходу підтверджується світовим досвідом. Яскравим прикладом кластера може бути Силіконова долина, де на обмеженій території сконцентрованої потенціал ведучих світових виробників електроніки і мікроелектроніки.[6, С.28].

Можна виділити основні властивості та переваги кластера:

1. наявність сконцентрованих на визначеній території підприємств однієї або суміжних видів діяльності;
2. взаємна підтримка підприємств у просуванні ресурсів та продукції в умовах нормальної ринкової конкуренції;
3. наявність великої кількості діючих в кластері малих підприємств;
4. вільний обмін інформацією в середині кластеру;
5. приток інвестиційних ресурсів, які сприяють виникненню підприємств інфраструктури;
6. залучення ресурсів з галузей, що не можуть їх ефективно використовувати;
7. стимулювання підвищення конкурентноздатності продукції, що випускається, не лише в середині кластеру, але і на підприємствах пов'язаних вертикальними технологічними зв'язками.

Отже, всі перераховані позиції є передумовою синергічного ефекту, що призводить до

ефективного функціонування не окремо взятого підприємства, а до забезпечення кооперації між великими і середніми підприємствами з метою здійснення найраціональнішого використання ресурсів, просування і впровадження інноваційної продукції, забезпечення кваліфікованими кадрами. Результатом даного процесу має бути, перш за все, задоволення поточних потреб, а в перспективі — формування довгострокових переваг економічної системи адміністративно-територіальної одиниці.

Повертаючись до розгляду структури кластеру, необхідно ще раз відзначити, що в усьому світі малі і середні підприємства працюють разом із великими компаніями, що динамічно розвиваються [8]. Спільна діяльність малих і великих підприємств може проходити в декількох напрямках: по-перше, великі підприємства, дослідив розроблені малими підприємствами нові продукти, можуть укладати договори про впровадження їх у виробництво; по-друге, здійснення інвестування великим підприємством малого з метою розширення виробництва, відновлення основних засобів; по-третє, співробітництво може проходити у вигляді виробничої кооперації; по-четверте, передача великим підприємством малому деяких функцій (наприклад, постачання або реалізацію продукції, що випускається, франчайзинг).

Як приклад можна привести кластер на базі інноваційно-виробничного комплексу "Світлана" (м. Санкт-Петербург), який займається розробкою і виробництвом нових напівпровідникових матеріалів, нових матеріалів для напівпровідникових джерел світла. В рамках цього об'єднання працюють близько 500 осіб. Також діяльність цього підприємства забезпечує роботу багатьох малих фірм. Частина малих підприємств виконують роботи для ЗАТ "Світлана-Оптоелектроніка", зокрема ЗАТ "НТО", ТОВ "Нітрідні кристали", ЗАТ "Тетис", ЗАТ "Напівпровідникові прилади" і ін. Частина підприємств є споживачами оптоелектронних компонентів, що випускаються ЗАТ "Світлана-Оптоелектроніка" (наприклад, ЗАТ "Ольвія", ЗАТ "Рипас" і ін). Як відзначає директор Інноваційно-технологічного центру Регіонального фонду науково-технічного розвитку Петербурга В.І. Співак, "така взаємодія вигідна і малим, і великим

підприємствам. Малі підприємства мобільні, швидше відзиваються на потреби ринку. З іншого боку, великі підприємства підхоплюють розробки малих фірм і впроваджують їх у серійне виробництво, що не завжди під силу малим фірмам" [8].

Організація і функціонування кластера може відбуватися як організовано, так і стихійно. В сучасних умовах розвитку регіональної економіки необхідний лідер, який ініціював би цей процес, наприклад, велике промислове підприємство, що володіє великою кількістю ресурсів; місцеві органи влади або група малих підприємств при допомозі сторонніх фахівців. Найбільш діючий та ефективний спосіб — другий, що передбачає особисту участь місцевої влади, для якої ідея створення кластерної структури має потенційні можливості для розширення податкової бази поповнення доходної частини бюджету і скорочення витрат на виплати з безробіття.

У розпорядженні місцевих органів влади знаходяться наступні важелі впливу:

- організаційно-управлінські (фінансове планування, розробка і управління реалізацією регіональних і міських програм, управління комунальними ресурсами);
- фінансово-кредитні (розміщення облігацій державної позики, використання пільг в оподатковуванні окремих груп підприємств);
- стимулюючі (залучення суб'єктів господарювання, в тому числі малих та середніх підприємств до виконання держзамовлення; стимулювання співробітництва малих і середніх підприємств із великими).

На жаль, багато з перерахованих вище інструментів не використовуються або використовуються неефективно, тому потрібний більш могутній механізм, який інтегрує і враховує всі позитивні можливості, ресурси і фактори даної території з метою досягнення основної мети розвитку.

Концепція управління місцевим розвитком на засадах кластерної моделі з урахуванням специфіки вітчизняної економіки повинна базуватися, насамперед, на задоволенні поточних потреб регіону (особливу увагу необхідно приділити імпортованим товарам першої необхідності, також потрібно виявити ті види

економічної діяльності, розвиток яких потенційно можливий на даній території). Вирішуючи останнє питання, доцільно серйозно проаналізувати і оцінити незадіяні ресурси (невикористані виробничі площі, сільськогосподарські угіддя тощо). І, нарешті, необхідно проаналізувати можливість співробітництва малих підприємств із великими промисловими компаніями і науковими центрами.

Оцінюючи можливості вітчизняного малого підприємництва, не можна не помітити специфіку розподілу підприємств по окремих видах економічної діяльності: станом на початок 2005 р. найбільша питома вага приходилася на оптову і роздрібну торгівлю, в якій було зайнято 36% усіх малих підприємств України, 18% займаються операціями із нерухомістю і лише 15% — промисловим виробництвом, 9% — будівництвом. Ця тенденція тяжіння підприємців до відносно маловитратних видів діяльності в сфері послуг і торгівлі, може привести до ряду труднощів у залученні їх до створення кластерів підприємств.

Таким чином, перед владою постає задача — створити діючу систему стимулів, за допомогою яких і малі, і великі підприємства будуть мати зацікавленість в співробітництві один з одним. Подібним стимулюючим механізмом може стати створена на підставі державної і приватної власності асоційована структура, що повинна виконувати ряд функцій:

1. організаційно-мотиваційну;
2. консалтингову;
3. контрольно-розподільчу.

Діяльність цієї структури повинна: відповідати загальному напрямку розвитку регіону і держави, тобто необхідна розробка загальної стратегії розвитку територіальної одиниці; регулюватися і контролюватися місцевими органами влади; об'єднувати в собі весь позитивний досвід підтримки бізнесу як у нашій країні, так і закордоном, виконуючи перераховані вище функції.

Перша функція пов'язана зі створенням системи заходів, стимулів і умов співробітництва (на пільгових умовах кредитування і шляхом надання підприємцям виробничих приміщень, що знаходяться в комунальній власності; лобювання в місцевих радах інтересів малих підприємств, що входять у кластер, встановлен-

ня пільгового оподаткування; забезпечення держзамовленнями і т.д.).

Друга функція, як видно з назви, відбиває консалтингову діяльність організації, де досвідчені консультанти зможуть надати рекомендації початківцям про те, як почати бізнес, перебороти труднощі в управлінні фірмою, проконсультувати по фінансових і податкових питаннях. Передбачається проведення тренінгів, семінарів, підвищення кваліфікації на платній основі. У реалізації перерахованих заходів доцільно залучати кваліфікованих практиків і професійних викладачів вищих навчальних закладів.

Третя функція, а саме її контрольна складова, відбиває діяльність по організації процесу моніторингу за діяльністю підприємств, які входять в кластер, своєчасністю виплати кредиту і відсотків по ньому, дисципліною та порядком виконання договорів тощо. Розподільна складова даної функції відповідає за реалізацію процесу розподілу отриманих організацією доходів між учасниками і бюджетом.

Таким чином, у якості висновків можна наголосити на наступному:

- місцевий соціально-економічний розвиток являє собою результат співробітництва місцевих органів влади, підприємницьких кіл, громадськості з метою поліпшення якості життя населення на визначеній території, та перетинається із низкою проблемних моментів, які заважають досягненню визначеної цілі;
- провідне місце в управлінні місцевим економічним розвитком займає місцева влада, яка має в своєму розпорядженні певні важелі ініціювання реформ господарських зв'язків на основі формування кластерів підприємств;
- процес кластерізації має відбуватися з урахуванням потреб територіально-адміністративної одиниці, виявлення резервів розвитку виробництва на основі залучення до співпраці малих та великих підприємств;
- при створенні кластерів необхідно розробити регулюючий механізм, яким може стати запропонована в роботі асоційована організація, що діє на базі державного та приватного капіталу і стимулює процес утворення кластерів, управляє їх функціонуванням в місті.

Література

1. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. - К.: Т-во "Знання", КОО, 2003.
2. Биленчук П.В., Кравченко В.В., Пидмогильний М.В. Местное самоуправление в Украине. Уч пособие.: К.: Атика, 2000.
3. Зонадворов В.С. Экономика города. - М.: Академкнига, 2003.
4. Місто та економіка (або місцевий економічний розвиток): Посібник для працівників органів місцевого самоврядування. - К.: Академпрес, 2003р.
5. Социально-экономическое развитие городов промышленного района. Монография. - НАН Украины, ИЭПИ // В.Н. Амитан, В.В. Финагин, А.А. Лукьянченко. Донецк.: ТОВ "Юго-восток, Лтд", - 2002 г.
6. Поляков С.Г., Спивак В.И., и др. Принципы формирования высокотехнологичных отраслевых кластеров // Инновации - 2003г.- С.28.
7. www.subcontract.ru. Третьяк В.П. Кластеры предприятий: пути создания и результативность функционирования.
8. www.subcontract.ru. Эльви Усманова. Выгодное взаимодействие.

Амоша Олександр Іванович — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, Заслужений діяч науки і техніки України, директор Інституту економіки промисловості НАН України, голова Експертної ради Вищої Атестаційної Комісії України з загальноекономічних, галузевих та прикладних проблем. Науковий напрямок: соціально-економічні проблеми розвитку промисловості та регіонів, питання вдосконалення управління промисловим підприємством, прискорення науково-технічного прогресу в галузях та регіоні в цілому.

Некрасова Катерина Валеріївна — асистент кафедри фінансів і кредиту Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Науковий напрямок: інфраструктурна підтримка малого підприємництва.

Амоша Александр Иванович — доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НАН Украины, Заслуженный деятель науки и техники Украины, директор Института экономики промышленности НАН Украины, глава Экспертного совета Высшей Аттестационной Комиссии Украины по общеэкономическим, отраслевым и прикладным проблемам. Научное направление: социально-экономические проблемы развития промышленности и регионов, вопросы совершенствования управления промышленным производством, ускорения научно-технического прогресса в отраслях и регионе в целом.

Некрасова Екатерина Валерьевна — ассистент кафедры финансов и кредита Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научное направление: инфраструктурная поддержка малого предпринимательства.

Amosha Aleksander Ivanovych — Dr. of Science, Full Professor, the head of the Institute of Economics of Industry of NAS of Ukraine, corresponding member of NAS of Ukraine, the Honored Scientist and mechanics of Ukraine, the Head of Advisory council of the Higher Certifying commission of Ukraine on common economic, branch and applied problems. Scientific direction: social and economic problems of development of the industry and regions, questions of improvement of management of industrial production, acceleration of scientific and technical progress in branches and region as a whole.

Nekrasova Kateriza Valeriyivna — assistant lecturer of department of finances and credit of the Donbass National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific direction: infrastructural support of small business.